

Τίτλος πρωτοτύπου: *L' Iliade ou le poème de la force*

Συγγραφέας: SIMONE WEIL

© Εκδόσεις Στερέωμα Α.Ε., 2019 για την παρούσα μετάφραση

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου συνολικά ή τμηματικά με οποιονδήποτε τρόπο ή μέσον χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη.

ΣΕΙΡΑ: ΔΟΚΙΜΙΟ

ISBN: 978-960-8061-76-7

Εκδόσεις ΣΤΕΡΕΩΜΑ Α.Ε. / ΣΙΟΛΑ-ΑΛΕΞΙΟΥ

Κομνηνών 24, Αθήνα 11472

Τηλ. 210-6426393

Fax 210-6459312

E-mail: info@stereoma-sa.gr

www.stereoma-sa.gr

Facebook Εκδόσεις Στερέωμα

Ο πραγματικός ήρωας, το πραγματικό θέμα, το επίκεντρο της *Ιλιάδας* είναι η βία. Η βία που επιβάλλεται από τους ανθρώπους, η βία που υποδουλώνει τους ανθρώπους, η βία μπροστά στην οποία η ανθρώπινη σάρκα συρρικνώνεται στα όρια της εξαφάνισης. Στο συγκεκριμένο έργο, το ανθρώπινο πνεύμα εμφανίζεται διαρκώς μεταβαλλόμενο από τους συσχετισμούς του με τη βία, σαν να έχει παρασυρθεί και τυφλωθεί απ' αυτήν ακριβώς τη βία που αντιλαμβάνονταν ως διαχειρίσιμη, κυρτωμένο απ' το βάρος της βίας στην οποία υποτάσσεται. Για εκείνους τους ονειροπόλους που είχαν θεωρήσει κάποτε ότι η βία, ως έννοια, εξαιτίας της προόδου, θα ανήκε σύντομα στο παρελθόν, το ποίημα θα μπορούσε να λειτουργήσει ως ιστορικό ντοκουμέντο· άλλοι, που είναι σε θέση να αναγνωρίσουν, τόσο στο παρόν όσο και στο παρελθόν, την έννοια της βίας ως πυρηνικό στοιχείο ολόκληρης της ιστορίας του ανθρώπινου είδους, αντιλαμβάνονται την *Ιλιάδα* ως το ωραιότερο και ευκρινέστερο από τα κάτοπτρα που καθρεφτίζουν αυτήν την έννοια.

Ας αποτολμήσουμε έναν ορισμό της βίας – είναι ο παράγοντας εκείνος που μετατρέπει σε αντικείμενο οποιονδήποτε υποβάλλεται σ' αυτήν. Εάν ασκηθεί στο όριό της, μετατρέπει

τον άνθρωπο σε αντικείμενο με την πλέον κυριολεκτική έννοια – δεν απομένει τίποτ' άλλο εκτός από ένα πτώμα, ένα άψυχο κουφάρι. Υπήρχε κάποιος εδώ, και τώρα, μια στιγμή αργότερα, δεν υπάρχει κανείς. Πρόκειται για μια απεικόνιση που στην Ιλιάδα επανέρχεται διαρκώς:

πολλοὶ δ' ἐριαύχενες ἵπποι
κείν' ὄχεα κροτάλιζον ἀνά πτολέμοιο γεφύρας,
ἠνιόχους ποθέοντες ἀμύμονας· οἱ δ' ἐπὶ γαίῃ
κείατο, γύπεσιν πολὺ φίλτεροι ἢ ἀλόχοισιν.
(Λ, 159-162)

κι ἵπποι πολλοὶ κροτούσαν
ἀδεία τ' ἀμάξια σέρνοντας στους δρόμους του πολέμου.
Και οι ποθητοὶ τους οδηγοὶ ἐκείτοντο στο χῶμα
τα ὄρνεα να τους χαρούν και ὄχ' οι ομόκλινές των.¹

Ο ἥρωας μετατρέπεται σε αντικείμενο που σέρνεται πίσω από ένα ἄρμα, μέσα στη σκόνη:

ἀμφὶ δὲ χαῖται
κυάνεαι πίτναντο, κάρη δ' ἅπαν ἐν κονίησι
κεῖτο πάρος χαρίεν· τότε δὲ Ζεὺς δυσμενέεσσι
δῶκεν ἀεικίσσασθαι ἐῖ ἔν πατρίδι γαίῃ.
(Χ, 401-404)

Σκόνην εσῆκωνε ο νεκρός, και τα μαλλιά απλωμένα
στο χῶμα και ὅλ' η κεφαλή, χαριτωμένη πρώτα,

1. Για τα αποσπάσματα (τα οποία παρατίθενται και στο πρωτότυπο, απ' όπου μετέφρασε απευθείας η Βεΐλ) χρησιμοποιείται η μετάφραση του Ιάκωβου Πολυλά.

*που τώρα ο Ζευς την έδωκεν εις των εχθρών τα χέρια
να την χαλάσουν άσχημα στην γην την πατρικήν του.*

Η σκληρότητα μιας τέτοιας εικόνας μάς προσφέρεται εντελώς ανόθευτη, χωρίς καμιά ανακουφιστική μυθοπλασία να παρεμβαίνει για να την παραλλάξει, χωρίς καμιά παρήγορη προοπτική αθανασίας, χωρίς κανένα αχνό φωτοστέφανο δόξας ή πατριωτισμού:

*ψυχή δ' έκ ρεθέων παμμένη Ἄϊδόσδε βεβήκει,
ὄν πότμον γοόωσα, λιποῦσ' άνδροτήτα και ἦβην.*

(Π, 856-857)

*Με αυτά τα λόγι' απέθανε και κλαίοντας θλιμμένη
την μοίραν, που νεότητα και ανδρείαν τής επήρε,
από τα μέλη του η ψυχή κατέβηκε στον Ἄδη.*

Ακόμα πιο έντονη – τόσο επώδυνη είναι η αντίθεση– εμφανίζεται η ξαφνική ανάκληση ενός κόσμου αλλοτινού που έχει ήδη εκλείψει: του μακρινού, επισφαλούς και συγκινητικού κόσμου της ειρήνης και της οικογένειας, του κόσμου όπου κάθε άνθρωπος σημαίνει περισσότερο απ' οτιδήποτε άλλο για εκείνους που τον περιτριγυρίζουν:

*κέκλετο δ' άμφιπόλοισιν έϋπλοκάμοις κατά δῶμα
άμφι πυρι στήσαι τρίποδα μέγαν, ὄφρα πέλοιτο
Ἐκτορι θερμά λουετρά μάχης έκ νοστήσαντι,
νηπίη, οὐδ' ένόησεν ὄμιν μάλα τήλε λουετῶν
χερσίν Ἄχιλλῆος δάμασε γλαυκῶπις Ἀθήνη.*

(Χ, 442-446)

*και εις τες καλές θεράπαινες είπε στην στια να στήσουν
τρίποδα μέγαν, έτοιμα θερμά λουετρά να γίνουν*

*του Έκτορος που έμελλε να γύρει από την μάχην
και πού να ξεύρει ότι μακράν από λουτρά τον είχε
ήδ' υποτάξ' η Αθηνά στην λόγχην του Αχιλλέως·*

Σίγουρα βρισκόταν μακριά από ζεστά λουτρά, ο δυστυχής. Δεν ήταν ο μόνος. Σχεδόν ολόκληρη η Ιλιάδα διαδραματίζεται μακριά από ζεστά λουτρά. Σχεδόν ολόκληρος ο ανθρώπινος βίος διαδραματίζεται πάντοτε μακριά από ζεστά λουτρά.

Η βία που σκοτώνει αποτελεί την τραχύτερη και πιο περιεκτική μορφή βίας. Πόσο περισσότερο ποικίλλει στις διαδικασίες και πόσο περισσότερο εκπλήσσει με τις επιπτώσεις της η άλλη βία, αυτή που δεν σκοτώνει – αυτή που δεν σκοτώνει *ακόμη*. Θα σκοτώσει είτε μετά βεβαιότητας είτε κατά πάσα πιθανότητα – ή απλώς θα κρέμεται σαν δαμόκλειος σπάθη πάνω απ' το κεφάλι κάποιου, τον οποίο και μπορεί να σκοτώσει οποτεδήποτε. Σε κάθε περίπτωση, μεταμορφώνει τον άνθρωπο σε πέτρα. Από τη δύναμη της μεταμόρφωσης ενός ανθρώπου σε αντικείμενο με τη θανάτωσή του εκπορεύεται μια άλλη δύναμη, εξίσου θαυμαστή, αυτή της αντικειμενοποίησης ενός ανθρώπου όσο παραμένει ζωντανός. Είναι ζωντανός, διαθέτει ψυχή· κι είναι επίσης αντικείμενο. Παράδοξη συνθήκη ύπαρξης για ένα αντικείμενο – να διαθέτει ψυχή· και πόσο παράδοξο για την ίδια την ψυχή! Ποιος μπορεί να πει πόσο της κοστίζει, λεπτό προς λεπτό, η προσαρμογή σ' αυτήν την κατοικία, πόσες συστροφές και κάμψεις απαιτούνται; Η ψυχή δεν είναι φτιαγμένη για να κατοικεί σ' ένα αντικείμενο· όταν συμβαίνει κάτι τέτοιο, λόγω κάποιας εξωτερικής επιβολής, όλα τα στοιχεία που συγκροτούν τη φύση της υφίστανται βία.

Ένας άνθρωπος που στέκεται αφοπλισμένος και γυμνός,

ενώ ένα όπλο τον σημαδεύει, μετατρέπεται σε πτώμα προτού οποιοσδήποτε ή οτιδήποτε τον αγγίζει. Πριν από ένα μόλις λεπτό σκεφτόταν, ενεργούσε, ήλπιζε:

ἽΩς ὥρμαινε μένων· ὁ δέ οἱ σχεδὸν ἦλθε τεθηπῶς,
γούνων ἄψασθαι μεμαῶς, περὶ δ' ἤθελε θυμῶ
ἐκφυγέειν θάνατόν τε κακὸν καὶ κῆρα μέλαιναν. (...)
αὐτὰρ ὁ τῆ ἑτέρῃ μὲν ἐλὼν ἐλλίσετο γούνων,
τῆ δ' ἑτέρῃ ἔχεν ἔγχος ἀκαχμένον οὐδὲ μεθίει·
(Φ, 64-66, 71-72)

Με τούτους τους διαλογισμούς ανάμενε, ὥσπου εκείνος
σβησμένος τον πλησίαζεν, εμπρός του να προσπέσει,
να μη τον έβρει θάνατος κακός και μαύρη μοίρα. (...)
Και μ' ένα χέρι του 'πιανε τα χέρια ως ικέτης·
με τ' άλλο αυτού στην γην σφικτά κρατούσε το κοντάρι:

Πολύ σύντομα όμως αντιλαμβάνεται ότι το όπλο που τον σημαδεύει δεν πρόκειται ν' αλλάξει κατεύθυνση κι έτσι, ενώ ανασαίνει ακόμη, δεν αποτελεί πλέον παρά σκέτη ύλη· ενώ ακόμη σκέφτεται, δεν είναι πια σε θέση να σκεφτεί:

ἽΩς ἄρα μιν Πριάμοιο προσηύδα φαίδιμος υἱὸς
λισσόμενος ἐπέεσσιν, ἀμείλικτον δ' ὄπ' ἄκουσε· (...)
ἽΩς φάτο, τοῦ δ' αὐτοῦ λύτο γούνατα καὶ φίλον ἦτορ·
ἔγχος μὲν ῥ' ἀφέηκεν, ὁ δ' ἔζετο χεῖρε πετάσσας
ἀμφοτέρας· Ἀχιλεὺς δὲ ἐρυσσάμενος ξίφος ὄζυ
τύψε κατὰ κληῖδα παρ' ἀυχένα, πᾶν δέ οἱ εἶσω
δῦ ξίφος ἄμφηκες· ὁ δ' ἄρα πρηνῆς ἐπὶ γαίῃ
κεῖτο ταθεῖς, ἐκ δ' αἶμα μέλαν ῥέε, δεῦε δὲ γαῖαν.
(Φ 97-98, 114-119)

Με τούτα τον ικέτευεν ο γόνος του Πριάμου,
 αλλ' όμως λόγον άσπλαχνον αντάκουσε από εκείνον: (...)
 Είπε· κείνου τα γόνατα κοπήκαν και η καρδιά·
 την λόγχην άφησεν αυτού και απλώνοντας τα χέρια
 εκάθισε· κι έσυρ' ευθύς το ξίφος ο Πηλείδης
 στον σβέρκον τον εκτύπησε, και μέσα εμπήκεν όλη
 η δίστομη λεπίδα του, κι επίστομα εξαπλώθη
 εκείνος και κατάπινεν η γη το μαύρον αίμα.

Όταν, εκτός πλαισίου μάχης, ένας ξένος αδύναμος και άοπλος αφήνεται στο έλεος ενός πολεμιστή, η πράξη του αυτή δεν τον καταδικάζει αυτομάτως σε θάνατο· αρκεί ωστόσο μια στιγμή ανυπομονησίας από πλευράς του πολεμιστή για να του αφαιρέσει τη ζωή. Σε κάθε περίπτωση, η σάρκα του χάνει την πρωταρχική αξία της ζωντανής σάρκας. Ένα κομμάτι ζωντανής σάρκας αποτελεί έκφραση και απόδειξη ζωής – ασκεφτούμε τον γαλβανισμό: ένα πόδι βατράχου, αντιδρώντας στον ηλεκτρισμό, συσπάται· στη θέα ενός φρικτού ή τρομακτικού πράγματος ή στην επαφή μαζί του, οποιοδήποτε ον, ως δέσμη μυών, νεύρων και σάρκας, θα επιδείξει παρόμοια αντίδραση. Μόνο ο ικέτης που περιγράψαμε παραπάνω δεν συγκινείται ούτε τρέμει· δεν έχει πλέον αυτό το δικαίωμα· τα χείλη του θ' αγγίζουν το αντικείμενο που είναι γι' αυτόν το περισσότερο φορτισμένο με τρόπο:

τούς δ' έλαθ' είσελθών Πριάμος μέγας, άγχι δ' άρα στάς
 χερσίν Άχιλλῆος λάβε γούνατα καί κύσε χεῖρας
 δεινάς άνδροφόνους, αἱ οἱ πολέας κτάνον υἱάς.
 (Ω, 477-479)

Εμπήκε ο μέγας Πριάμος χωρίς να τον νοήσει

αυτού κανείς, και άμ' έφθασε σιμά στον Αχιλλέα,
τα γόνατά του αγκάλιασε και τ' ανδροφόνια χέρια
εφίλησε, που του 'σφαζαν τόσα λαμπρά παιδιά του.

Το θέαμα ενός ανθρώπου εξωθημένου σε τέτοιο βαθμό οδύνης μάς παγώνει, όπως μας παγώνει η θέα ενός πτώματος:

ώς δ' ότ' άν άνδρ' άτη πυκινή λάβη, ός τ' ενί πάτρη
φώτα κατακτείνας άλλων έξίκετο δήμον,
άνδρός ές άφνειού, θάμβος δ' έχει είσορόωντας,
ώς Άχιλεύς θάμβησεν ιδών Πρίαμον θεοειδέα

(Ω, 480-483)

Και ως όταν ένας πάνερμος, που φόνον έχει κάμει
εις ξένον τόπον έρχεται, στο σπίτι ανδρός πλουσίου
θαυμάζουν όσοι τον ιδούν, ομοίως όταν είδε
εκεί τον θείον Πρίαμον εθαύμαζε ο Πηλείδης,
θαύμαζαν και εκοιτάζονταν κι οι άλλοι ολόγυρά του.

Το συναίσθημα όμως δεν διαρκεί παρά μια στιγμή, και σύντομα η ίδια η παρουσία του πάσχοντος ξεχνιέται:

"Ως φάτο, τῷ δ' άρα πατρός ύφ' ίμερον ώρσε γόιοι·
άψάμενος δ' άρα χειρός άπώσατο ήκα γέροντα.
τώ δέ μνησαμένω, ό μέν "Εκτορος άνδροφόνιο
κλαί' άδινά προπάροιθε ποδών Άχιλλήος έλυσθείς,
αύτάρ Άχιλλεύς κλαίεν έόν πατέρ', άλλοτε δ' αύτε
Πάτροκλον· τών δέ στοναχή κατά δώματ' όρώρει.

(Ω, 507-512)

Τα λόγια τούτα ως άκουσε, λαχτάρισε ο Αχιλλέας
να κλάψει τον πατέρα του και πιάνοντας το χέρι
του γέροντος, τον άμπωσεν αγάλι από σιμά του.